

Michał Myśliński

Z strony południowej muru kościelnego jest kompas słoneczny
— kilka słów o zegarze słonecznym na południowej ścianie
krakowskiego kościoła Mariackiego

„Wiadomo, jakim niedogodnościami podlega nieregularność biegu Zegarów, zwłaszcza w wielkich miastach. Pochodzi to najbardziej ztąd, że te bywają podług kompasów, czyli słonecznych Zegarów regulowane. A że bieg Słońca jest nieregularnym i tylko cztery razy do roku zgadza się z jednostajnym biegiem średniego czasu, dla którego zegary są urządzone; różnice zaś największe aż do kwadransa dochodzą [...]”*

Dokładny pomiar czasu w Krakowie w średniowieczu i epoce nowożytnej stanowił dla władz miasta istotny problem; tym tłumaczyć należy ich wielką dbałość o to, by należący do miasta mechaniczny zegar na wyższej wieży kościoła Mariackiego był stale sprawny i aby czas był przezeń odmierzanym rzetelnie i prawdziwie. Dbałość tę poświadczają przewijające się przez kilka stuleci w księgach wydatków miejskich liczne i niezwykle skrupulatnie notowane kwoty na nieustanne a konieczne drobne lub większe naprawy, stałe usuwanie usterek, a nawet sumy wydawane na sprowadzanie do Krakowa mistrzów biegłych w sztuce budowania i utrzymywania zegarów¹. Brak oczekiwanej precyzji miejskich zegarów, a tym samym konieczność ciągłej korekty odmierzanego czasu sprawiły, że w roku 1681 władze miasta nakazały wykreślić zegar słoneczny, którego wskazania byłyby podstawą do korekt czasu mierzonego mechanicznie². Zegar taki, często nazywany kompasem słonecznym w odróżnieniu od zegarów mechanicznych, umieszczono na południowej ścianie kaplicy św. Jana Nepomucena przy kościele Mariackim. Nie znamy nawet w przybliżeniu jego ówczesnego wyglądu, choć można przypuszczać, że nie był on zbyt skomplikowany, a liczba zawartych w nim linii i hiperbol ograniczona była do niezbędnego minimum. Jako swoistego rodzaju analogię, jednak bez związków genetycznych pomiędzy zegarami, wskazać można zegar słoneczny widniejący od ok. 1690 roku nad wejściem do pobliskiego żeńskiego klasztoru Zakonu Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny, zwanych potocznie Wizytkami (ryc. 1).

U progu XIX wieku stan zegara musiał być zapewne dość zły, bowiem zdecydowano o jego naprawie; 30 września 1821 r. krakowska prasa anonowała: „W tych dniach odnowiony i poprawiony został dla wygody publicznej kompas na południowej stronie Kościoła P. Maryi, w 140 lat po jego pierwszym założeniu. Przydanym jest do niego południk dla średniego czasu,

* P. Krzyżanowski, *Zamiana Czasu prawdziwego słonecznego na czas średni, za pomocą przyłączonych poprawek, dla dokładnego regulowania Zegarków kieszonek i ściennych*, Kraków 1815, s. 2.

¹ J. Dreścik, *Zegar wielki na wieży wyższej kościoła Mariackiego, jego dzieje i znaczenie*, „Rocznik Krakowski”, LXV–LXVI, Kraków 1999–2000, s. 39–64.

² Tamże; autor na podstawie przytaczanych źródeł podaje, że zegarmistrz był zobowiązany do cotygodniowej korekty chodu zegara mechanicznego.

Ryc. 1. Kraków, klasztor Wizytek, zegar słoneczny nad wejściem, od ok. 1690 r.
Fot. M. Myśliński, 2012

Fig. 1. Cracow, the convent of the Visitation Order, the sundial over the entrance, c. 1690.
Photo by M. Myśliński, 2012

to jest dla takiego biegu, który mieć powinny zegary dobrze uregulowane: bo cztery tylko razy do roku, to jest 25 Grudnia, 15 Kwietnia, 22 Czerwca i 1go Września zgadza się czas prawdziwy z czasem średnim; i wtedy cień od końca skazówki pada na wspólne przecięcie linii krzywej wyrażającej południk średniego czasu z linią prostą pionową przez iey środek przechodzącą i południk prawdziwie wskazującą [...] Zegarek więc dobrze urządzony powinien zawsze pokazywać 12tą godzinę gdy cień od końca skazówki pada na krzywą w Miesiącu w kompasie wypisaną. Krzywa ta ma kształt podłużnego 8. Ściana Kompas ma zboczenie $1^{\circ} 10'$ ku południowi, należy więc ten Kompas do tak zwanych nieforemnych. Naznaczone są na tymże Kompasie linie znaków niebieskich, mianowicie linia prosta średnia dla równonocy, zaś skrajne hyperbole dla przesileń letnich i zimowych, może więc być ten już trzeci na publicznem miejscu w Krakowie wystawiony Kompas uważany oraz iako zmysłowa treść teorii rocznego biegu Słońca. Przeświadczają o tym naukowym oraz pożytku i kwitnieniu nauki dwie rozprawy wydane przez uczniów tutejszey Akademii³.

Przytoczony wyżej opis pozwala jednoznacznie uznać, że prócz linii godzinowych zegar wzbogacony został o analemmę oraz linie przesileń i równonocy, a jego wyskalowanie musiało być dość precyzyjne, skoro kierunek ściany wobec południa określono z dokładnością minutową. Anons ten nie zawiera żadnych informacji o twórcy odnowionego zegara oraz jego ewentualnych dekoracjach, jednakże dziewiętnastowieczne archiwalia odnoszące się do kościoła Mariackiego pozwalają bezsprzecznie przypisać wykonanie zegara popularnemu i znanemu ówczesnie malarzowi krakowskiemu, Michałowi Stachowiczowi. Inwentaryzacja kościoła Mariackiego, sporządzona na polecenie Senatu Rządzącego Wolnego Niepodległego i Ścisłe

³ „Gazeta Krakowska”, nr 78, 30 września 1821 („Dodatek do Nro 78 Gazety Krakowskiej”, s. 957).

D. STYCZ.		LUTY		MARZE.		KWIEC.		MAY		CZERW.		LPIEC.		SIERPI.		WRZE.		PAZDZ.		LISTOP.		GRUDZ.		
m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	m.	s.	
1	3	48	13	57	12	45	4	6	-3	2	-2	41	3	15	5	58	-0	3	-10	12	-16	15	-10	59
2	4	8	14	5	12	33	3	47	-3	10	-2	32	3	27	5	54	-0	23	-10	31	-16	15	-10	26
3	4	30	14	12	12	21	3	28	-3	18	-2	23	3	38	5	50	-0	41	-10	51	-16	14	-10	2
4	5	4	14	18	12	8	3	10	-3	25	-2	14	3	49	5	45	-1	0	-11	10	-16	13	-9	37
5	5	32	14	23	11	54	2	52	-3	31	-2	4	4	0	5	40	-1	20	-11	28	-16	12	-9	12
6	5	59	14	27	11	40	2	34	-3	36	-1	54	4	10	5	34	-1	40	-11	46	-16	10	-8	46
7	6	20	14	30	11	25	2	17	-3	41	-1	44	4	20	5	28	-2	0	-12	3	-16	7	-8	20
8	6	53	14	33	11	10	2	9	-3	46	-1	33	4	30	5	21	-2	20	-12	20	-16	4	-7	54
9	7	19	14	36	10	55	1	43	-3	50	-1	22	4	39	5	13	-2	40	-12	36	-16	6	-7	27
10	7	44	14	38	10	39	1	26	-3	53	-1	11	4	45	5	4	-3	0	-12	52	-15	55	-7	0
11	8	8	14	40	10	23	1	9	-3	55	-1	0	4	50	4	55	-3	20	-13	8	-15	48	-6	32
12	8	30	14	38	10	7	0	52	-3	57	-0	48	5	8	4	46	-3	40	-13	23	-15	40	-6	4
13	8	53	14	37	9	50	0	36	-3	59	-0	35	5	12	4	36	-4	2	-13	37	-15	38	-5	26
14	9	10	14	36	9	33	0	20	-4	0	-0	23	5	16	4	26	-4	24	-13	50	-15	23	-5	8
15	9	38	14	34	9	16	0	5	-4	0	-0	9	5	26	4	16	-4	45	-14	3	-15	13	-4	40
16	9	0	14	30	8	58	-0	10	-4	0	0	4	5	30	4	3	-5	5	-14	16	-15	3	-4	11
17	10	20	14	45	8	40	-0	25	-3	59	0	17	5	38	3	31	-5	26	-14	28	-14	52	-3	42
18	10	40	14	20	8	22	-0	41	-3	58	0	30	5	43	3	39	-5	47	-14	40	-14	41	-3	13
19	11	0	14	14	8	4	-0	54	-3	56	0	43	5	45	3	28	-6	8	-14	51	-14	20	-2	44
20	11	18	14	8	7	46	-1	8	-3	53	0	50	5	52	3	12	-6	29	-15	2	-14	15	-2	15
21	11	36	14	2	7	28	-1	20	-3	50	1	9	5	56	2	58	-6	50	-15	13	-14	0	-1	45
22	11	51	13	50	7	10	-1	32	-3	47	1	22	5	59	2	44	-7	11	-15	22	-13	44	-1	15
23	12	10	13	48	6	52	-1	44	-3	43	1	35	6	2	2	49	-7	32	-16	30	-13	27	-0	45
24	12	26	13	40	6	34	-1	56	-3	38	1	48	6	4	2	14	-7	52	-15	38	-13	10	-0	18
25	12	40	13	30	6	16	-2	7	-3	32	2	1	6	5	1	58	-8	12	-15	45	-12	52	-0	15
26	12	54	13	20	5	58	-2	17	-3	26	2	14	6	6	1	42	-8	32	-15	51	-12	33	-0	45
27	13	6	13	6	5	41	-2	27	-3	20	2	26	6	7	1	25	-8	52	-15	56	-12	1	-1	15
28	13	18	13	0	5	23	-2	37	-3	13	2	38	6	6	1	8	-9	12	-16	1	-11	52	-1	45
29	13	30	12	55	5	3	-2	45	-3	6	2	51	6	5	0	51	-9	32	-16	5	-11	32	-1	15
30	13	39	12	4	4	44	-2	54	-2	58	3	3	6	3	0	33	-9	52	-16	9	-11	12	-2	44
31	13	48	12	4	25		-2	50					6	0	0	15			-15	12			-3	12

ZA POZWOLENIEM ZWIERZCHNOŚCI.

w Krakowie w Drukarni Szkoły Głównej r. 1815.

Ryc. 2. Paweł Krzyżanowski, tablica przeliczeniowa czasu słonecznego, za: *Zamiana Czasu prawdziwego słonecznego...*, Kraków 1815, s. 1Fig. 2. Paweł Krzyżanowski, a chart for recalculating solar time, after: *Zamiana Czasu prawdziwego słonecznego...*, Kraków 1815, p. 1

Neutralnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu, wydane 12 września 1820 roku, jednoznacznie identyfikuje twórcę zegara: „Z strony Południowej Muru Kościelnego jest Kompas Słoneczny w Roku 1681. założony, a za rządów terazniejszego Archipresbytera Jw. Łancuckiego, to jest w roku 1821 zupełnie odnowiony z dodaniem wielu linii i punktów podług astronomicznych wiadomości. — Jest bardzo użyteczny dla publiczności, osobiście do kurowania zegarów, także przez wyz wspomnianego Pa Michała Stachowicza malowany”⁴.

Czy jednak rzeczywiście to Michał Stachowicz był twórcą zegara słonecznego na ścianie kościoła? Wydaje się, że należy wyraźnie oddzielić tu od siebie dwie czynności — wykreślenie zegara (tj. osadzenie gromonu, zarysowanie odpowiednich linii prostych i hiperbol tak, by pełnił on funkcje praktyczne i odpowiednio wskazywał czas słoneczny oraz tzw. średni w Krakowie) od dekoracji malarskiej na już wykreślonej tarczy zegarowej. Realizacja lub chociażby odnowienie zegara słonecznego wymagały szczegółowej wiedzy trygonometrycznej, popartej odpowiednią praktyką gnomoniczną, których Stachowicz zapewne nie posiadał. Przyjąć można, że zadanie to powierzono znanemu już wtedy w Krakowie gnomonikowi, Pawłowi Krzyżanow-

⁴ „Inwentarz Kościoła Parafialnego Archipresbyteralnego pod tytułem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Wolnym Mieście Krakowie”, Archiwum Państwowe w Krakowie, nr 3340, s. 62.

skiemu, autorowi wydanej w roku 1815 własnym sumptem broszurki z precyzyjnie wyliczonymi dla Krakowa korektami czasu słonecznego wobec czasu odmierzanego mechanicznie (ryc. 2). Dzięki tej broszurze posiadacz zegarka mechanicznego mógł samodzielnie, w każdym dniu, dokonać dokładnej korekty chodu i wskazań zegara, dodając lub odejmując odpowiednią liczbę minut.

Za wskazaniem na Krzyżanowskiego jako autora zegara na kościele Mariackim przemawia też informacja zawarta w przedmowie do wydanego przezeń w Krakowie w 1820 roku innego dzieła, zatytułowanego *Gnomonika uważana jako wstęp do astronomii z zastosowaniem rozbioru i objaśnieniem na przykładach oyczystych*. Wstęp do kilkusetstronicowego opracowania zasad wykreślenia zegarów słonecznych napisał Józef Łęski, ówczesny profesor astronomii na Uniwersytecie Jagiellońskim, znany także jako malarz i grafik⁵. Podkreślił on wagę przygotowanego i opublikowanego dzieła, a ponadto przypomniał, że autor w 1819 roku dokonał odnowienia zegara z roku 1688, widniejącego na fasadzie Pałacu Biskupiego w Krakowie, do którego dodał południk tzw. czasu średniego⁶. Odnowę zegara na fasadzie Pałacu Biskupiego wzmiankowała również prasa codzienna, choć nie wskazano twórcy prac gnomonicznych: „Dla wygody publiczney został Kompas słoneczny, jeszcze w roku 1688 zrobiony na Biskupim pałacu, w tych dniach odnowionym, z przydaniem do niego Południka dla średniego czasu”⁷. Odnowienie tego zegara zbiegło się w czasie z rozpoczęciem wielkiego dzieła odnowy Pałacu, podjętego przez biskupa warszawskiego i krakowskiego — Jana Pawła Woronicza, w której główną rolę dekoratora i malarza wewnątrz odegrał Michał Stachowicz, któremu także i tu przypisano realizację zegara słonecznego⁸. Świadczy to, że wśród astronomów i gnomoników za twórcę zegarów słonecznych uchodził przede wszystkim wykreślający go matematyk, choć powszechnie za takiego uważano artystę, wyłącznie dekorującego tarczę. Zapewne zatem w 1819 roku podczas prac przy Pałacu Biskupim doszło do zawązania współpracy pomiędzy Krzyżanowskim jako gnomonikiem, a Stachowiczem jako malarzem; polegała ona na tym, że Krzyżanowski poprawiał istniejące już zegary na Pałacu Biskupim i kościele Mariackim, a Stachowicz podjął się dzieła opracowania ich od strony artystycznej. Tu jednak wobec innych, a jednoznacznych przekazów źródłowych, pojawia się kolejne pytanie: czy rzeczywiście Stachowicz był twórcą dekoracji zegara na ścianie kościoła Mariackiego? Wskazać można bowiem rachunek, wedle którego za realizację zegara otrzymał zapłatę 10 grudnia 1821 roku bynajmniej nie Stachowicz, lecz jego czeladnik, Jan Fruziński⁹. Wydaje się zatem, że w przypadku zegara na ścianie kościoła Mariackiego Stachowicz przyjął zlecenie jego poprawy i podjął się tej pracy, jednakże czynności gnomoniczne wykonał Krzyżanowski, zaś dekoracja malarska ostatecznie powierzona została Fruzińskiemu. Tym samym przekaz w inwentarzu kościoła Mariackiego, przypisujący zegar Stachowiczowi, należy traktować nie jako dokładne wskazanie twórcy zegara w 1821 roku, lecz wyłącznie jako ogólne przypisanie pracowni Stachowicza.

⁵ Biogram Łęskiego, autorstwa Zuzanny Prószyńskiej, [w:] *Słownik Artystów Polskich*, red. J. Derwojed, t. V, Warszawa 1993, s. 167–170.

⁶ P. Krzyżanowski, *Gnomonika uważana jako wstęp do astronomii z zastosowaniem rozbioru i objaśnieniem na przykładach oyczystych*, Kraków 1820 s. 2; Łęski wspominał też o zegarach znajdujących się w krakowskim Obserwatorium w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu, wzorowanych na zegarach paryskich, widniejących na gmachach publicznych.

⁷ „Gazeta Krakowska”, nr 45, 6 czerwca 1819, s. 541.

⁸ Z. Michalczyk, *Michał Stachowicz (1768–1825) krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, Warszawa 2011, t. II, s. 222, poz. D 28/10, z powołaniem źródła (Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Inv. D. 187, s. 43), iż zegar staraniem biskupa Woronicza „przez P. Stachowicza Artystę kolorami odnowiony”.

⁹ Z. Michalczyk, *Michał Stachowicz (1768–1825) krakowski malarz...*, t. I, s. 26, z powołaniem na *Regestr Expensy Kościoła Najświętszej Panny Maryi Archiprezbiterialnego Krakowskiego (1803–1840)* w Archiwum Bazyliki Mariackiej w Krakowie, nr 728.

Ryc. 3. Kraków, ściana południowa kościoła Mariackiego, zegar słoneczny, wyk. T. Przyrkowski, 1929 r., za: „Kuryer Literacko-Naukowy”, nr 41, 14.10.1929, s. III

Fig. 3. Cracow, the southern wall of St Mary's Basilica, the sundial constructed by T. Przyrkowski in 1929, after: “Kuryer Literacko-Naukowy”, no. 41, 14.10.1929, p. III

Jak zatem wyglądał wykonany wówczas zegar? Nie dysponujemy niestety żadnym ówczesnym, obrazującym go przekazem ikonograficznym. Można jedynie przypuszczać, że z pewnymi poprawkami dotrwał on do roku 1929, gdy jego stan był już na tyle niezadowolający, że podjęto się jego kolejnej naprawy. Stan ten ujawnia zdjęcie Placu Mariackiego, wykonane w 1926 r.¹⁰ Na fotografii widać, iż w tym czasie tarcza zegarowa była u dołu całkowicie zniszczona, jej lewą stronę zajmowało płaskorzeźbione wyobrażenie tarczy słonecznej (?), linie godzinowe były mocno zatarte, a sam gnomon miał formę prostego pręta. Prac przy odnowieniu zegara podjął się w 1929 roku Tadeusz Przyrkowski, który po zbadaniu jego stanu uznał, że nie nadaje się on do odnowienia, lecz do całkowitej rekonstrukcji. Zakres tych prac relacjonował Przyrkowski w krótkim artykule, zamieszczonym w ukazującym się w Krakowie „Kuryerze Literacko-Naukowym”, stanowiącym dodatek do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”¹¹.

Wiadomo zatem, że po usunięciu starej tarczy, w którą wbite były gwoździe jako znaczniki godzin, nałożono nową wyprawę tynkową, a na niej — z zachowaniem kształtu i wielkości

¹⁰ Zdjęcie przechowywane w Narodowym Archiwum Cyfrowym, sygn. 1-U-2517; <http://www.audiovis.nac.gov.pl/obraz/61390/64aa4d14cc6e81a1330e482cbe20e7f4/> (dostęp 27 marca 2012).

¹¹ T. Przyrkowski, *Nowy zegar słoneczny na kościele N. P. Marii w Krakowie*, „Kuryer Literacko-Naukowy”, nr 41, 14 października 1929, s. III–IV.

Ryc. 4. Kraków, ściana południowa kościoła Mariackiego z zegarem słonecznym.
Fot. M. Myśliński, 2012

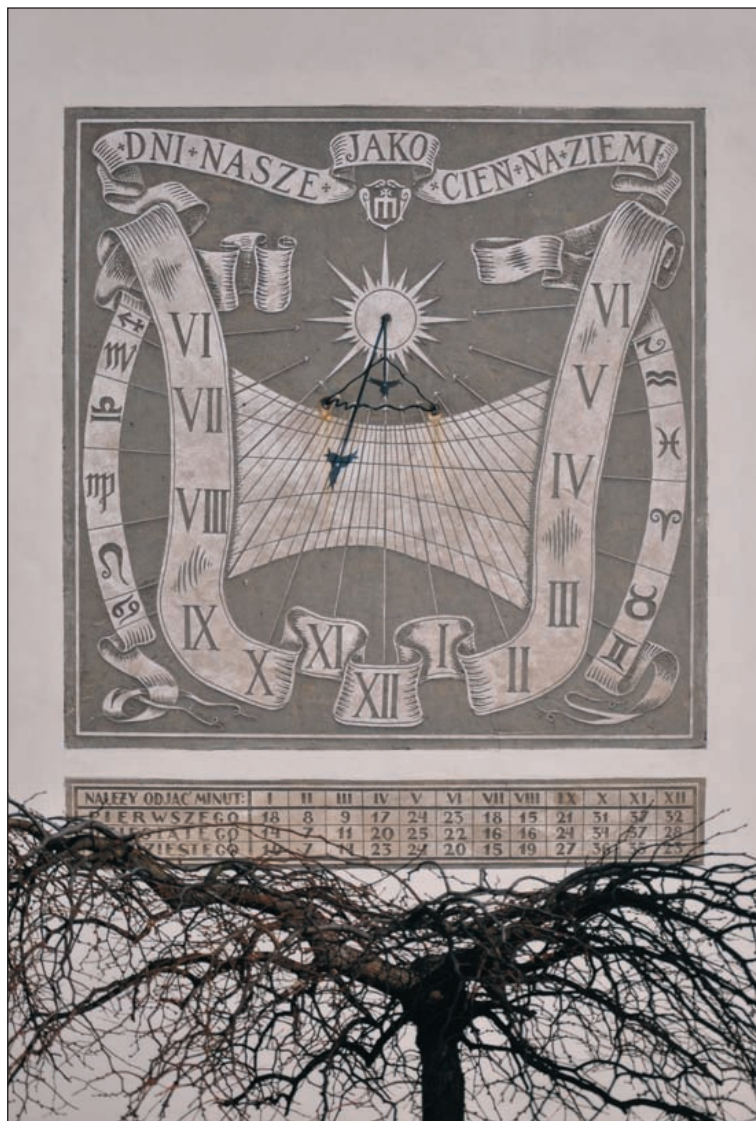
Fig. 4. Cracow, the southern wall of St Mary's Basilica with the sundial.
Photo by M. Myśliński, 2012

Ryc. 5. Kraków, ściana południowa kościoła Mariackiego, zegar słoneczny, wyk. T. Przykowski, 1954 r. Fot. M. Myśliński, 2012

Fig. 5. Cracow, the southern wall of St Mary's Basilica, the sundial constructed by T. Przykowski in 1954. Photo by M. Myśliński, 2012

pierwotnej tarczy — Przykowski wykreślił bezpośrednio na murze, tj. bez posługiwania się przygotowanym uprzednio wzorem, nowe linie godzinowe, półgodzinowe i kwadransowe, pomiędzy którymi widniały kropki określające interwały pięciominutowe. Zarys układu kropek automatycznie wyznaczał kształt hiperbol, odwzorowujących ruch słońca i jego wstępowanie w odpowiednie znaki zodiaku. Tarczę wzbogaciła nałożona na linię godziny dwunastej tzw. analemma (zwana również lemniskatą), tj. linia krzywa zamknięta, o kształcie ósemki, wskazująca przez cały rok południe czasu średniego. Przykowski przydał też zegarowi nowy gnomon, wzorowany na arabskich; jego zakończenie miało kształt krzyża, w którego przecięciu ramion widniał niewielki otwór — wskazanie czasu dokonywane było zatem nie tyle cieniem gnomonu, ile plamką światła przezeń przechodzącą. Na tarczy znalazła się również sentencja,

Ryc. 6. Jędrzejów, południowa ściana kaplicy Św. Floriana przy kościele Św. Trójcy, zegar słoneczny, wyk. F. Przytkowski, 1904/1934. Fot. M. Myśliński, 2012

Fig. 6. Jędrzejów, the southern wall of St Florian's chapel in the Holy Trinity church, the sundial constructed by F. Przytkowski, 1904/1934. Photo by M. Myśliński, 2012

zaczepnięta z Pierwszej Księgi Kronik Starego Testamentu (19, 15): „BOŚMY GOŚCIE PRZED TOBĄ I PRZECHODNIOWIE JAKO I WSZYSCY OJCOWIE NASI DNI NASZE JAKO CIEN NA ZIEMI A NIE MASZ ŻADNEGO PRZEDŁUŻENIA. Paralipomenon I-XXIX 15. Odnowiono w 1929 r.” (ryc. 3).

W roku 1954 Przytkowski rozpoczął ponowną odnowę zegara, którego stan po upływie ćwierćwiecza był niezadowolający; także i tym razem zdecydował on o całkowitym wykreśle-

niu nowego dzieła. Jego tarcza, wykonana techniką sgrafittową, ma formę zbliżoną do prostokąta o nieregularnym zarysie lewej krawędzi, dostosowanej do wykroju okna ostrołukowego (ryc. 4, 5). Zegar ma dość rozbudowaną ikonografię zdobiących go przedstawień — u góry, na osi płaszczyzny tarczy, widnieje przedstawienie słońca z promieniami, które u dołu ujęte jest płaską, formującą półkole szarfą, wypełnioną cyframi arabskimi, oznaczającymi poszczególne godziny. Poniżej widnieje wklęsłoboczny (od góry i dołu) prostokąt, wypełniony siatką linii godzinowych, półgodzinowych i kwadransowych, który ujmują po lewej i prawej stronie przedstawienia znaków zodiaku. Całość natomiast oplata rozwijająca się szarfa, w której na przedłużeniu linii godzinowych i półgodzinowych widnieją odpowiednie cyfry rzymskie i kropki, a u dołu — w trzech składkach — rozwija się łaciński fragment z Pierwszej Księgi Kronik „DIES NOSTRI QUASI UMBRA SUPER TERRAM ET NULLA EST MORA”. W lewym górnym rogu widnieje mariogram w otoku 12 gwiazd, a w prawym data roczna „1954”; z kolei w dolnych rogach znalazły się stylizowane litery „t” i „p”, pełniące rolę sygnatury Tadeusza Przyppkowskiego¹². W środku tarczy słonecznej, podtrzymywany przez dwie metalowe podpórki, widnieje gnomon otwórkowy, którego zakończenie ma formę krzyża z niewielkim otworem na przecięciu ramion. Zegarem ten nawiązywał zatem — poprzez fragment z Pierwszej Księgi Kronik i osobę jego twórcy — do dzieła z 1929 roku. Jednakże warto dodać, że inspiracją dla wersji z 1954 roku był tu zapewne zegar wykreślony w 1904 roku przez Feliksa Przyppkowskiego na południowej ścianie kaplicy Św. Floriana przy kościele Św. Trójcy w Jędrzejowie i przezeń odnowiony w 1934 roku. Z zegarem krakowskim łączy go bowiem technika sgrafittowa, treść odpowiedniego fragmentu ze Starego Testamentu, rodzaj użytego gnomonu oraz dekoracja szarfą, wypełnioną oznaczeniami godzin i znakami zodiaku (ryc. 6).

* * *

Wskazane pokrótce dzieje zegara słonecznego na południowej ścianie kościoła Mariackiego pozwalają dostrzec wielką zmienność dzieł, wydawałoby się trwałych, bowiem zegar dziś widniejący na kościelnej ścianie jest czwartym z kolei *kompasem słonecznym* funkcjonującym w tym miejscu. Niezmienny pozostał tylko czas, nieustannie odmierzany od 1681 roku — ale i tego nie można być pewnym.

Adres Autora:
Dr Michał Myśliński
Instytut Sztuki PAN
Al. Słowackiego 46
30-018 Kraków

“ON THE SOUTHERN WALL OF THE CHURCH THERE IS A SUN COMPASS...” —
SOME REMARKS ON THE SUNDIAL ON THE SOUTHERN WALL
OF ST MARY’S BASILICA IN CRACOW

In mediaeval and early-modern Cracow a precise measure of time was a difficult problem for the municipal authorities, therefore in 1681 they had a sundial drawn on the southern wall of St John Nepomucene’s chapel of St Mary’s Basilica in order to adjust mechanical clocks to

¹² W zamocowanej poniżej zegara żelaznej, ażurowej skrzyneczce widnieje karta z informacją, ile minut należy określonego dnia dodać lub odjąć ze wskazań zegara, by poznać czas średni. Na karcie tej podano również, że prace konserwatorskie prowadził w 1994 roku artysta plastyk konserwator Jacek Kaźmierczak.

its readings. At the beginning of the 19th c. the sundial must have been in bad condition, since in 1820 it was renovated by the well-known painter Michał Stachowicz and the mathematician and gnomonist Paweł Krzyżanowski. This sundial survived until 1929, when it turned out to be in such a bad state that its reconstruction was undertaken by Tadeusz Przyrkowski, with the aim to preserve its original shape and size. This sundial required renovation in 1954, which was again done by Przyrkowski, this time, however, he modelled the face on the sundial drawn in 1904 by Feliks Przyrkowski, on the southern wall of St Florian's chapel of the Holy Trinity church in Jędrzejów, the hometown of the Przyrkowski family. Thus, the sundial that can be seen nowadays on the wall of St Mary's Basilica is in fact the fourth sundial located there, linked with the previous ones by the tradition of the place.

Translated by
Izabela Szymańska